

ДІАЛОГ ЯК ФОРМА ПЕРЕДАЧІ ЧУЖОЇ МОВИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Будь-чия мова чи думка, яка вводиться у текст автора, оповідача чи дійової особи дослівно, тобто з усіма особливостями як змісту, так і форми, традиційно називається прямою. Пряма мова є типовою для сценічного мистецтва. Діалогічна у своїй основі, вона ґрунтується на живому, усному мовленні і тісно пов'язана з фактами спілкування позамовного характеру. “Реалізуючись у своєму “чистому” вигляді на сцені, діалогічна форма літературного мовлення функціонує і поза сценою” [3, 389]. Виконуючи комунікативно-естетичну функцію, пряма мова виступає засобом живої, природної передачі змісту, інформації, розкриття художнього задуму. Будучи важливим компонентом певної синтаксичної побудови та вносячи діалогічний елемент, вона є засобом типізації та індивідуалізації мови.

Особливо ефективно індивідуалізує вона висловлювання персонажів у художніх текстах, задаючи не лише динаміку твору, але й передаючи характеристику дійової особи та соціальної групи, до якої вона належить. У таких структурах пряма мова може передавати слова та думки як інших дійових осіб, так і самого автора (висловлені чи невисловлені ним раніше). Оскільки такі конструкції є художньою імітацією усного спілкування, яке існує у реальному житті, то репліки передбачають точну передачу висловлювання у вигляді “цитат без будь-яких змін” [2, 100]. Але пряма мова у художньому тексті – це завжди “певним чином організована стилізація” [9, 88], бо мовленнєву манеру дійових осіб майже неможливо відтворити без змін. Проте “спосіб її передачі такий (вона передається як пряма), що супроводжується аспектом, який створює враження точності, автентичності” [8, 30].

Переважає більшість лінгвістів, серед яких О. Ахманова, І. Кодухов, Є. Кротевич, Л. Мацько, М. Милих, Н. Родзевич, О. Селіванова, І. Чередниченко та ін., наголошують саме на буквальній, не пристосованій до авторської розповіді передачі чужого мовлення. Більше того, сучасний науковий підхід розглядає текстове утворення з прямою мовою як композиційну та синтаксичну будову, що складається із кількох частин. Як репрезентанта ситуації спілкування у тексті композиційно її можна розбити на три структурні фази, подібно до природного комунікативного акту: 1) фаза, яка передуює першій репліці, або обставинна частина, яка знайомить з персонажами та умовами здійснення комунікативного акту; 2) власне діалог та оточення, яке його вводить; 3) заключна фаза, яка містить лексичні сигнали завершення мовленнєвого акту. Всі інші мовні типи індивідуалізації тексту через слова героя не відрізняються такою особливістю і розглядаються переважно як форми, сполучені з авторською оповіддю.

Стилістичне, граматичне і графічне вирізнення прямої мови надає їй великої експресії і дозволяє протиставляти розповідь і діалог – ситуаційно

зумовлене спілкування двох або кількох осіб, ролі яких інверсуються, за умови визнання учасниками спільної мети й напрямку комунікації.

Розглядаючи діалог як одну з форм передачі чужої мови, дослідники виокремлюють декілька характерних ознак цього явища. Серед таких можна назвати: наявність як мінімум двох мовленнєвих суб'єктів, семантичну зв'язність (зміст репліки підпорядковується головному завданню – розкриттю теми діалогу), безпосередній обмін висловлюваннями [2, 98; 10, 196], принцип чергування мовленнєвої діяльності (кожного разу говорить лише один учасник) [7, 61] тощо. Крім того, діалогічне спілкування може зумовлюватися потребою отримання нової інформації, оскільки суб'єкт має на меті “задовольнити комунікативний стимул” [1, 62].

Розуміння діалогу як форми спілкування в соціумі сприяє виділенню основної його особливості – спрямованості вербального спілкування, яке здійснюється за допомогою реплік. В усному мовленні діалогічні репліки, змістовно пов'язуючись між собою, як правило, спонтанні й безпосередні, еліптичні й згорнуті, виражають реакцію на той чи інший вербальний подразник. Художній текст теж широко використовує діалог, як “частину мовної тканини різних типів прози, наприклад, новели, роману” [4, 78]. І якщо в усному мовленні ситуації, які сприяють комунікації, виникають стихійно, то в художньо обробленому тексті вони вимагають спеціальної організації, адже “реальне усне мовлення, перенесене у книгу, набуває відтінку штучності” [6, 192]. Крім того, діалогічна частина художнього твору виокремлюється із суцільного тексту завдяки обов'язковому пунктуаційно-графічному виділенню. Діалог прози є “аналогом усного розмовного мовлення і значною мірою підпорядковується законам розвитку останнього” [5, 157].

Отже, у структурі художнього твору діалогічна та розповідна частини тісно переплетені, взаємодіють одна з іншою. Саме від письменника, відповідної художньої заданості залежить співвідношення способів їх комбінування, які значною мірою визначають стилістичну специфіку тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1976. – 386 с.
2. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков) / М. П. Брандес. – 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1990. – 320 с.
3. Ващенко В. С. Побудови, співвідносні з реченням / В. С. Ващенко // Сучасна українська літературна мова: стилістика / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 389-392.
4. Виноградов В. В. Социально-языковые системы и индивидуально-языковое творчество // Избранные труды о языке художественной прозы / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1980. – С. 82-91.
5. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови / В. А. Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.

6. Одинцов В. В. Структура художественного текста / В. В. Одинцов // Одинцов В. В. Стилистика текста. – 2-е изд., стер. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 161-250.
7. Плотникова С. И. Дискурсивный анализ диалогов персонажей художественного произведения / С. И. Плотникова // Когнитивная лингвистика: современное состояние и перспективы развития: (материалы Первой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике, 26-30 мая 1998 г.) / отв. ред. Н. Н. Болдырев; редкол.: Е. С. Кубрякова [и др.]. – Тамбов: изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 1998. – С. 61- 63.
8. Рінберг В. Л. Конструкція прямої мови в системі складних структур (на матеріалі сучасної російської літературної мови) / В. Л. Рінберг // Мовознавство. – 1980. – № 3. – С. 29-39.
9. Spenser J., Gregory M. An approach to the study of style // Linguistics and Style. – London: Oxford University Press, 1964. – P. 57-105.
10. Thomas J. Meaning in interaction: an Introduction to Pragmatics. – London-New-York: Longman, 1996. – 224 p.